

שמעתא עמיקתא

גליון תרנ"ג | פרשת נשא | תשפ"ה | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

מתי יש לנהוג לפני משורת הדין

א. לפני משורת הדין. ב. בחשבת אבידה. ג. אינו לפי כבודו. ד. חשש הפסד למשיב אבידה. ה. כפייה לעשות לפמשה"ד. ו. איך כופים. ז. במקום שיש משום חפקר גמור. ח. בעל אבידה עשיר. ט. לפמשה"ד בשאר מקומות. י. גדר חיוב דלפנים משורת הדין.

א. **לפנים משורת הדין**

איתא **בב"מ** (ק:) תני רב יוסף (שמות פ"ח פס' כ) "והודעת להם" זה בית חייהם, "את הדרך" זו גמ"ח כו', "ואת המעשה" זה הדין, "אשר יעשו" זו לפני משורת הדין כו', דאמר רבי יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפני משורת הדין, ע"כ. ועיני **בסמ"ק** (סי' מט) שמנה בתרי"ג מצוות מ"ע דלעשות לפני משורת הדין דכתיב "אשר יעשו".

אבל **הרמב"ם** (שרש ב) כת' על אלו שמנו בכלל מ"ע בקור חולים ונחום אבלים כו' באמרו יתעלה "והודעת להם את הדרך" כו' "את הדרך" זו גמ"ח כו', "אשר יעשו" זו לפמשה"ד. וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני"ע ולא ידעו כי הפעולות האלו כלם והדומים להם נכנסות תחת מצוה א' כו', והוא אמרו יתעלה (ויקרא פ"ט פס' יח) ואהבת לרעך כמוך, ע"כ.

ועי' **בגנזי חיים** (מע' למד אות מג) שלפמשה"ד הוא עד שלישי. ועיי"ש שכת' ד"ל דלפמשה"ד הוא מה"ש שהרי מחמת זה נחרב ירושלים וכמ"ש כו"ב **השאג"א** (סי' כד), ע"כ. והביאו **השד"ח** (מע' הלמ"ד כלל כט), וכת' עליו דלפי **תוס'** (שם ד"ה לא חרבה) שהקשו שמפני שנאת חנם חרבה ותירצו דהא והא גרמא, נ"י דנחלשה ראייה זו כמובן, ע"כ.

ויש לדון באיזה מקומות יש לנהוג "לפנים משורת הדין" דהרי קי"ל **בב"מ** (סב) ד"חייך קודמים" ומה"ט פסקו **הטור והרמ"א** (יו"ד סי' רטא סעי' א) דפרנסת עצמו קודמת לכל אדם.

ב. **בחשבת אבידה**

איתא **בב"מ** (כד:) רב יהודה הוה שקיל ואזיל בתריה דמר שמואל בשוקא דבי דיסא, א"ל מצא אנקי, מהו, א"ל הרי אלו שלו, בא ישראל ונתן בה סימן, מהו, א"ל חייב להחזיר, דתרי, א"ל לפמשה"ד, כי הא דאבוא דשמואל אשכח הן חמרי במדברא ואהדרניהו למריהו לבתר תריסר ירחי שתא לפמשה"ד. **ופרש"י** דבי דיסא - שמוכרים שם חטים כתושין לדייסא, ורבים מצויין שם. בתר תריסר ירחי שתא - מצאם, ע"כ.

וכת' **הרמב"ם** (גולה פ"א ה"ז) מצא סרטיא ופלטיא גדולה כו' ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי המציאה שלו, ואפי' בא ישראל ונתן סימניה, שהרי נתיאש ממנה כשנפלה מפני שהוא אומר גוי מצאה, אפי"פ שהיא שלו, והרוצה לילך בדרך הטוב והישר ועושה לפמשה"ד מחזיר את האבדה לישראל כשיתן את סימניה, ע"כ.

וכן **בשו"ע** (ח"ומ"י סי' רנט סעי' א) פסק שהמוצא במקום שרוב העיר עכו"ם כו', ודאי נתייאשו הבעלים. וכת' ע"ז **הרמ"א** (שם סעי' ה) שמ"מ טוב וישר לעשות לפמשה"ד להחזיר לישראל שנתן בה סימן. וכת' **הסמ"ע** (סי' יב) דאסמכוה אקרא דכתיב (שם) והודעת להם את הדרך וגו' אשר יעשו, וכדאיתא **בגמ' ב"מ** (ג:) דדרשו ואת המעשה אשר יעשו זו לפמשה"ד, ע"כ.

ועי' **בגר"ז** (אבדה אות יח) שכת' דטוב וישר לעשות לפמשה"ד להחזיר כן כו' אפי"פ שכבר נתייאש, אבל אפי"פ להכריז ולהודיע אלא אם באו הבעלים מאליהם ונתבעו ונתנו סימן מחזיר להם. ואם יודע מעצמו של מי הוא יחזירו לו אפי"פ שלא תבע, וכן בדבר שאין בו סימן אם יודע בבירור של מי הוא יחזירו לו אפי"פ שכבר נתייאשו שהיאוש אינו כהפקר גמור שאינו מתייאש ומפקיר מרצונו.

ג. **אינו לפי כבודו**

איתא **בב"מ** (ג:) רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא פגע ביה ההוא גברא הוה דרי פתכא דאופי (משאוי של עצים), אותבינהו וקא מיתפח (עומד לפוש), א"ל דלי לי (הטעינני), א"ל כמה שוין, אמר ליה פלגא דזוזא, יחיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה כו', ריב"ז וכן ואינו לפי כבודו הוה כו', לפמשה"ד הוא דעבד, דתני כו' "אשר יעשו" זו לפמשה"ד.

וכת' **הרמב"ם** (שם ה"ז) ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפמשה"ד מחזיר את האבידה בכל מקום ואפי"פ שאינה לפי כבודו. וכת' **הב"י** (שם סי' רטג) שמקור דבריו הוא מהמעשה הדגמ' הנ"ל, **הטור** שלא הביא דברי **הרמב"ם** למד **מהרא"ש** (שם סי' כא) שכת' גבי בעיא דדרכו להחזיר בשדה ואין דרכו להחזיר בעיר, ראתי דאזיל דודלם שפסקו כיון דלא אפשטא אזילין לחומרא, וראה לי כיון שפטרה תורה את הזקן שאין לו לזלזל בכבודו, איסור הוא לגבי ידידה שמזלזל בכבוד התורה במקום שאינו חייב והחכם שבא לעשות לפמשה"ד יותר מממונו ויעשה כמו שעשה רבי ישמעאל ברבי יוסי כו', עד כאן. ולהרמב"ם י"ל דלא מיקרי מזלזל בכבוד התורה בשביל כך אדרבה הוא כבוד שמים שאין דרכו בכך בשלו והוא מטפל בשל חבירו לפמשה"ד, ע"כ.

והשו"ע (ח"ומ"י סי' רטג סעי' א) פסק **הרמב"ם** ו**הרמ"א** הביא דעת החולקים, אלא אם רוצה ליכנס לפנים מן השורה ישלם מכיסו. **ד. היש חשש הפסד למשיב אבידה** **הייך קודמים**

ותנן **בב"מ** (ג:) אבדתו ואבדת אביו, אבדתו קודמת כו'. ואמרו **בגמ'** מנא הני מילי אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא (דברים פט"ו פס' ד) אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם, ואמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך. **ופרש"י** לא יהיה בך אביון, הזהר מן העניות, כל המקיים בעצמו כך, אפי"פ שלא הטיל עליו הכתוב יש לאדם ליכנס לפמשה"ד ולא לדקדק שלי קודם אם לא בהפסד מוכיח, ואם תמיד מתדקדק פורק מעליו עול גמ"ח וסוף שיצטרך לבריות, ע"כ. וכן הביאו **הטע"ע** (סי' רסד סעי' א) דמ"מ יש לו לאדם ליכנס לפמשה"ד ולא לדקדק כו' ואם תמיד מתדקדק, פורק ממנו עול גמ"ח וסוף שיצטרך לבריות. וביאר **הסמ"ע** (אפס לא יהיה בך אביון" דרשין כאילו הוא אומר הזהר מן העניות. ומטעם זה לא דוקא אבדתו קודמת קא', אלא כל הפסד ממון או ביטול מלאכה שלו מחמת השבה זו, שלו קודם, ע"כ. מבואר דבמקום שיש חשש הפסד לשלו אין משום לפמשה"ד כי שלך קודם (ומ"מ לא יהיה רגיל לדקדק בזה).

ה. **כפייה לעשות לפני משורת הדין**

איתא עוד **בב"מ** (כד:) רבא הוה שקיל ואזיל בתריה דר"נ בשוקא דגלדאי וא"ל בשוקא דרבנן, א"ל מצא כאן ארנקי מהו, א"ל הרי אלו שלו, בא ישראל ונתן בה סימן מהו, א"ל הרי אלו שלו והלא עומד וצווח נעשה כצווח על ביתו ועל ספינה שטבעה בים. ואיתא עוד שם (פ:) רבה בר בר חנן תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמורא, שקל לגלימיייהו אתו אמרו לרב אמר ליה תב להו גלימיייהו אמר ליה דינא הכי אמר ליה אין למען תלך בדרך טובים יחיב להו גלימיייהו אמרו ליה עניי אגן וטרחינן כולה יומא וכפינן ולית לן מידי אמר ליה זיל תב אגרייהו אמר ליה דינא הכי אמר ליה אין וארחות צדיקים תשמר. **ופרש"י** שקולאי - נושאי משאות (סבלים), ותברו ליה שלא במקום מדרון, ובפשעיה, אי נמי בדגילא. בדרך טובים - לפמשה"ד, ע"כ.

ועי' **במרדכי** (ב"מ סי' רנו) שהביא גמ' הנ"ל וכת' ואשכחנא נמי **בב"ק** (קהל) [דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן האומר לחבירו מנה לי בידך והלא אומר איני יודע] חייב, בבא לצאת ידי שמים, וכיון דחזין דהוּ כייפי להו הכי כדאיתא **בב"מ** (פג), גם אגן כייפין למיעבד לפמשה"ד אם היכולת ביה לעשות, דתני בר יוסף והודעת להם את הדרך וגו' ואמר ר' יוחנן לא נחרבה ירושלים כו', וכן פסק **הראב"ן** (ב"מ עז ע"ד) ו**אבי"ה** דכייפין להו לעשות לפמשה"ד, ע"כ.

ועיי"ש **במרדכי** בשם **הראב"ה** שכת' על האי עובדא דב"מ דאמרו "והלא עומד וצווח נעשה כצווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים", דהא דלא כייפין התם לעשות לפמשה"ד, אפשר שהמוצא היה עני ובעל אבידה היה עשיר, ע"כ.

אבל **שהרי"ז** (ני"א ח"ד ט:) בשם **הרא"ש** (ב"מ פ"ב סי' ז) כת' דאין כופין על לפמשה"ד. והביאו **הב"י** (ח"ומ"י סי' יב), ועיי"ש שתמה על **המור"ק** הנ"ל וכת' דמתקן עובדי ב"ק קיה. בי"ב כד (פג.) דמיינתי ראיית מיניניהו, לא נזכר בהם כפייה, עי' **במהרי"ק** (שורש ט ע"ה), ע"כ. וכן מבואר מלשון **הרמב"ם** הנ"ל אות ב' שלא כופים, אלא תלוי ברצונו. וכן הוא **בטור** (סי' רנט). וכת' **הדרכ"מ** (אות ב) דמשמע מזה דלא כייפין לזה, וכן פסק **הרא"ש** (שם) דלא **במרדכי** בשם **הראב"ן** ו**ראבי"ה**, ע"כ. ועי' **בשט"מ** (שם ד"ה נעשה) בשם **ה"ר יehונתן** שכת' דלמי שאינו כ"כ אדם חשוב לא מחייבין ליה לעשות לפמשה"ד, ע"כ.

והנה **הרמ"א** בסי' י"ב (סעי' א) כת' דאין ב"ד יכולין לכופ ליכנס לפמשה"ד, אפי"פ שנה' להם שהוא מן הראוי, ויש חולקים. ומבואר דס"ל לעיקר כדעה הראשונה בסתם דלא כופים. **והשו"ע** (סי' רנ"ט סעי' ה) העתיק כלשון הרמב"ם. וכת' עליו **הרמ"א** (שם סעי' ה) שאם הוא עני ובעל אבידה עשיר, א"ל לעשות לפמשה"ד. וכת' **הש"ך** (סי' א) דאני חייב להחזיר כו' - וז"ל אגודה פ' אלו מציאות וכן אנו נוהגים להחזיר, וכפ' **ראבי"ה** ו**הראב"ן** דכייפין להחזיר היכא דהמוצא עשיר, עכ"ל, וכמ"ל **בראב"ן**, ע"כ.

פניני הלכה

עניי עירו ות"ח איזה מהם קודם

א. **תני** רב יוסף (ב"מ ע"א) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך (שמות כב כד), עמי ונכרי עמי קודם, עני ועשיר עני קודם, עני"ך (פרש"י שהם קרובין וממשפחתך) ועניי עירך, עני"ך קודמין (פרש"י דכתיב עמך הקרובין לך), עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין (פרש"י דהנך הוו עמך טפלי). ע"כ.

ושנינו עוד **בספרי** (פרשת ראה פסקא קטז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך (דברים טו ז), אחיך זה אחיך מאביך, כשהוא אומר מאחד אחיך מלמד שאחיד מאביך קודם לאחיד מאמך, באחד שעריך יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת וכו'.

וז"ל **הרמב"ם** (פי"ז מהל' מתנות עניים ה"ח) עני שהוא קרובו קודם לכל אדם, ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת שנא' לאחיד לעני"ך לאבינו בארצך (דברים טו יא). [נצ"ע דהביא קרא דלא נזכר לא בגמ' ולא בספר].

וכיוצא"ב כתב **הטור** (סי' רנא) הנותן לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהן כדי ללמד הזכרים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו ולאמו וכן צריכים להן, הרי זה בכלל צדקה, ולא עוד אלא שצריך להקדימם לאחראי. ואפי' אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו. ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת. וכן הוא **בשו"ע** (סי' רנא סעי' א).

ב. עוד **תנן** (הוריות ג:) כהן קודם ללווי, לוי לישראל, ישראל לממזר וכו', אימתי בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר ת"ח וכה"ג עם הארץ, ממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ. ומפרש **בגמ'** (שם) דאמר קמי' יקרה היא ממננים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. וכתב **הרמב"ם** (פי"ח מהל' מתנות עניים ה"ז וי"ח) היו לפנינו עניים הרבה או שבוים הרבה ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולו, מקדימין את הכהן ללווי, ולוי קודם לישראל, וישראל לחלל וכו', במה דברים אמורים בשהיו שוין בחכמה, אבל אם היה כה"ג עם הארץ וממזר ת"ח, ת"ח קודם. וכל הגדול בחכמה קודם לחבירו וכו'. ע"כ. וכן הוא **בשו"ע** (סי' רנא סעי"ט).

וכתב **הש"ך** (סי' טו) דכתוב בספר **באר שבע** (הוריות יג ע"א) דלאו דוקא אם הכה"ג עם הארץ, אלא כל שאינו שוה בחכמה לישראל, לישראל קודם.

ג. ובפשטות נראה דהיה דינא דקדימה הנוצר במשנה בהוריות, הוא כבה"ג דכולם שווים בסדר הקדימה הנוצר בפסוק, כגון שכולם קרוביו או שכולם עניי עירו וכיוצא"ב. דהא בדינא דדיני קדימה דעניי עירך וכו' לא נזכר קדימה דת"ח.

מיהו מדברי **הרמב"ם** (שם ה"ח) ו**המהב"ר** (שם ס"ט) שכתבו וז"ל וכל הגדול בחכמה קודם את חבירו, מיהו אם היה אחד מהם רבו או אביו, אפי"פ שיש שם גדול מהן בחכמה, רבו או אביו **שהוא ת"ח** קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה. ע"כ. נראה דהיכא דאביו אינו ת"ח, הת"ח קודם לאביו.

וכבר עמד בזה **הש"ך** (שם סי' יז) דלא ידע מנין הוציאו דין זה, דמדברי הגמ' בב"מ לג. גבי היה אביו ורבו עומדים בבית השבוי [והובא דלינא בשו"ע סי' רמב], מבואר דדוקא רבו קודם לאביו, אבל לא שאר ת"ח. והעלה דמ"ש אביו שהוא ת"ח, היינו לומר דבכה"ג קודם אפי' רבו שגדול בחכמה מאביו. אבל בת"ח שאינו רבו אפי' אין אביו ת"ח אביו קודם.

ובהגהות **רקע"א** על השו"ע (סי' א) ציין לדברי הש"ך, וכתב דאף דמשם אין ראייה רק דאביו קודם לת"ח, מ"מ נראה דגם בשאר קרובים הכי הוא. ועיני **באהבת חסד** (ח"א פ"ו תיבת חסד ד) דכתב בסתמא משמיה דרעק"א דקרוב קודם אפי' לת"ח.

ובתשובות **שמש צדקה** (חלק ס' סי' יט) העלה דלינא דהא דכל הקודם בחכמה קודם לחבירו, היינו דוקא בין איש לאחיו, אבל בין עניי עיר לעניי עיר אחרת אין הם ע"יה קודמים ע"כ. והביאו **הפת"ש** (סי' רנא סעי' א).

אולם **בשו"ת ריב"א** (למאן ר' יואל אונגאר צ"ל - סי' קל כת' דנראה דאם עניי עירו וגם קרוביו עמי הארץ, ת"ח שתורתם אומנותם בשארי מקומות קודמים. ועיני רש"י כתובות פה: קרוב ות"ח ת"ח קודם במתנת שכ"ב מרע דמסתמא אדם מצדיק מעשיו לזכות בשעת מיתה דאמר מר כל המהנה ת"ח מנכסיו וכו'.

ומבואר דכופין בכח"ג. וכן דעת הב"ח (סי' יב אות ד) דכייפינן למיעבד לפמשה"ד אם היכולת בידו לעשות שהוא עשיר, וכת' שכן נוהגים בכל ב"ד בישראל לכוף לעשירי בדבר ראוי ונכון. ואפשר דהר"י בשם הרמ"ש נמי לא קאי אלא באינו עשיר כו', ופוק חזי מאי עמא דבר. **והשב יעקב** (הרמ"ש סי' כט) דחה דברי הב"ח. ו**בקצות** (סי' רנט סי"ק א) מבאר שכופין, וכן הוא **בביאור הגר"א** שם. ו**בערוה"ש** (אות ו') כת' שאם המוצא עשיר י"א דכייפינן ליה להחזיר, מפני שאין לו הזיק מכיסו. אלא דעי' **במרדכי** (בי"ב סי' תעב) שנקט דהמשכיר בית לחבירו, ובתוך הזמן רוצה לבנותו, אין יכול לכופו לצאת אפ"י לבית יפה ממנו, גם להכניס פועלים לבית לבנותו. מיהו מבקשים מן השוכר לעשות לפמשה"ד. וכן פסק **הרמ"א** (ח"ומ"ס סי' שיב סעי' א). ומבואר **דהמרדכי** גופא מודה שלפעמים לא כופים על לפמשה"ד. ואפשר לחלק בין היכן שא' מחזיק ממון שיש בו שייכות כלשהיא לחבירו וכדו', אבל היכן שהזכות היא כולה שלו אלא שיש מעלה להתחשב בחברו ודאי לא כפינן. ועיינ' **בקצות** שכת' בדעלמא לא כיפי למיעבד לפמשה"ד. **והבית אפרים** (ח"ומ"ס סי' נח) ביאר דמה שמבואר דכייפינן להחזיר, הוא מצד תקנת ב"ד ומנהג המדינה. והובא **בפת"ש** (סי"ק א).

- אין כופים (למחמירים לעיל)**

וכת' **התומים** (סי' יב סי"ק ד) דהך כפיה היינו בדברים, שאומרים לו חייב אתה לעשות כן ואם אינך שומע אתה עברין, אבל כו"ע מודים דאין כופין בשוטים ונידוני וכדו', ומעתה י"ל דגם הרמ"ש מודה לזה ואין כאן מח' כלל. וכ"כ **השב"י** (ח"א סי' קסח), ועיינ'ש שדחה דברי **הצ"צ** (הצדקמון סיסי' פט) דס"ל דכופין עיי' שמטא. **והפת"ש** (סי' יב סי"ק ו) כת' **על השב יעקב** הנ"ל באות ה' דאפשר דגם הוא י"ל לא קאי אלא לפי מה שני' דעת **הב"ח** לכוף בשוטים או עיי' שמטא, אבל בדברים לבד גם הוא מודה, ובפרט היכא שנוכר בפוסקים שחייב לפמשה"ד. ועי' **במהר"ח או"ז** (סי' רכב) שטוב לקהל להיכנס לפמשה"ד. **והחת"ס** (יו"ד סי' רלט) נקט שכופין אף את הציבור. והביאו **המנח"י** (ח"ה סי' קכא אות א) ונקט שציבור דינו כעשיר שאין עניות לציבור. וכן הוא **באנן האזל** (שכירות) הובא **בתשובות והנהגות** (ח"ג סי' תעד). **והקובץ תשובות** (ח"א סי' ריו) נקט שאין הציבור חייב לנהוג לפמשה"ד. ועי' **באחייעזר** (ח"ד סי' סח).

- כמכור שיש משום הפקר גמור**

ועי' **בדרכ"מ** (סי' רנב אות א) שהביא דברי **המרדכי** שכת' דכייפינן לעשות לפמשה"ד. וכת' הא דלא כייפינן להחזיר למציל מזוטו של ים משום לעשות הטוב והישר, מיירי דוקא בעני המציל ובעל אבידה הוא עשיר עכ"ל, ואי"כ אפ"י למאן דאמר דלא כייפינן עיי' מ"מ למידין דבמציל מזוטו של ים אית ביה משום עשיית הטוב והישר, ע"כ. וכן פסק **הרמ"א** סעי' ז' דהמציל מהארי והדוב וזוטו של ים ושלוליתו של נהר, הרי אלו שלו אפ"י הבעל עומד וצוות. ומ"מ טוב וישר להחזיר, כמו שנתבאר סעיף ה', ע"כ. **והבית הלוי** (ח"ג סי' מח) תמה דלא נמצא כן **במרדכי**, ועיינ'ש שהכוח **מהר"ר** דהמציל מזוטו של ים אין בו משום טוב וישרף עיינ'ש. ולפי **הגר"ז** דלעיל אות א' שכת' שיש להחזיר לפמשה"ד כי ייאוש אינו מרצונו, וכן לפי **הערוה"ש** דנר' דהוא מפני שאין לו הזיק מכיסו. י"ל דה"ל ביוטין של ים שצריך להחזיר לפמשה"ד. ועי' **בפנ"י** (בי"מ כד : ד"ה אי"ל).

ה. בעל אבידה עשיר

ומבואר **מהרמ"א** דהיכן שהמוצא עני ובעל אבידה עשיר ליכא משום לפמשה"ד. ונר' טעמא דכיון שהוא עני וחבירו עשיר אמרינן חייד קודמים וכמו שמצינו לעיל אות ד' דמה"ט שלו קודם לשל חברו. ומלשון הפוסקים הנ"ל שכת' שאם המוצא עשיר לא כופים משמע דתלי במוצא. אולם **בצ"צ** (סו) כת' דדוקא בדאיכא תרתי למעליית' שהמוצא הוא עני ובעל אבידה הוא עשיר התם הוא דלא כייפינן ל' על לפמשה"ד, ע"כ. יוצא לפי"ז דאמרינן חייד קודמים רק אם הוא עדיף מחברו משא"כ ששעניהם שווים. ויש לדון מהו הגדר של עני ועשיר בענין זה. ומסתבר דאם משום חייד קודמים אתינן עלה, כל שהוא נצרך יותר מחבירו חשיב כעני לעומת חבירו. ו**מהב"ח** דלעיל שכת' ש"אם היכולת בידו לעשות שהוא עשיר" מבואר דגדר עשיר בענין זה תלוי בהאם יכול או אינו יכול. ולפי"ז משמע ס"ל דלא כהצ"צ, אלא הכל תלוי במצבו של המוצא בלבד ולא של המאבד.

ט. לפמשה"ד בשאר מקומות

ומצינו בעוד מקומות שיש לנהוג לפמשה"ד. וכגון דין מצות פריקה וטעינה דפסק **השו"ע** (סי' רעב סעי' א) ע"פ **הרמב"ם** (רוצח פי"ג הי"ד) שאם היה זקן שאין זקן הפורק ולטעון, והואל לוינה לפי כבודו, פטור בו ואם היה חסיד ועושה לפמשה"ד כו' פורק וטוען עמו.

וכת' הרמ"א דיש חולקין בזה דאם אינו לפי כבודו אינו חייב, וכמו שנתבאר לעיל אות ג' בענין השבת אבידה.

ואיתא **בב"מ** (פג.) רבה בר בר חנה תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא שקל לגלימיהיהו אתו אמרו לרב, אמר ליה הב להו גלימיהיהו, אמר ליה דינא הכי, אמר ליה אין למען תלך בדרך טובים יהיב להו גלימיהיהו, אמרו ליה עניי אגן וטרחינן כולי יומא וכפינן ולית לן מידי, א"ל זיל הב אגרייהו, א"ל דינא הכי א"ל (סו) "ווארוחת צדיקים תשמור". ו**פרש"י** תברו ליה. בפשיעה. בדרך טובים, לפמשה"ד, ע"כ. וכ"כ **הטור** (ש"ס סי' שד) דהמעביר חמת במקום ונתקל בדרך ישרה וגנשבר החבית הוא פשיעה כו' מוצא הוא לעשות לו לפמשה"ד וליתן לו שכר אם אין לו מה יאכל. ו**פריש בסמ"ע** (סי"א א) שדתינן כן שלא דינעו בפשע במדיד.

ואיתא **בב"ק** (צט:) ההיא איתתא דאחזיא דינרא לרבי חייא א"ל מעליא הוא, למחר אתאי לקמיה ואמרה ליה אחזיתיה ואמרו לי בישא הוא ולא קא נפיק לי, א"ל לרב זיל חלפיה ניהלה כו', רבי חייא לפמשה"ד הוא דעבד כדתני ר"י "והודעת להם" כו'.

ואיתא **בב"ק** (ק"ה) א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן האומר לחבירו מנה לי בידך והלא אומר איני יודע, חייב, בבא לצאת ידי שמים.

וכן פסק **השו"ע** (ח"ומ"ס סי' עה סעי' ט). ועי' **במרדכי** דלעיל אות ה' שהשווה דין זה לדין דלפמשה"ד. וכן הוא **בביאור הגר"א** (סי' רנט

אות טו). **והקצות** (סי' רכב סי"ק ה) כת' דהיכן שכתוב צאתי יד"ש הוא לכל אדם, אבל אם כתוב חסידות אינו אלא רשות לאדם חסיד.

ובערך **שי** (ס"ח כח) הביא **מהמאירי** שביאני יודע אם פרעתיך צאתי ידי שמים הוא חייד גמור וכת' **פליגי** ע"ז. ועי' עוד **בכנה"ג** (סי' כח הגב"י אות כג) שאין כופים לציי"ש, אלא מודיעים לו דרך תוכחה ומוסר. וי"ל דאף לסוברים דבכה"ג הוי חיוב יש לחלק דשאני הכא דכיון שיש צד שחייב מעיקר הדין אע"פ שא"א להוציא ממנו מ"מ ודאי איכא לפמשה"ד שהיא חובה לצאת כל ספק. ועוד איתא **בכתובות** (יג.) ההוא נברא דובין ארעא לרי"פ דאצטריכו ליה זוזי למיזבן תורו לסוף לא איצטריכו ליה

ואחזריה ניהלתי ר"פ לארעיה לפמשה"ד הוא דעבד. ועי' **במ"ב** (סי' שמג סי"ק ט). ועי' לעיל אות ה' בשם **המרדכי** (בי"ב סי' תעב).

י. גדר חיוב דלפנים והדין

ופירשו **התוס'** (בי"מ כד : ד"ה לפנים, ועי' ב"ק : ד"ה לפנים) דהשבת אבידה לפמשה"ד מ"יאשר יעשו"ן נפקא לן כמבואר בדף ל' ע"ב. והקשו על ההוא מעשה דאבוח דשמואל בב"מ שם, דלא מייתי קרא כדמייתי בעובדא דר' ישמעאל הנ"ל, **ובב"ק** (צט:) בעובדא דרבי חייא במראה דינר לשולחני ונמצא רע, **ובב"מ** (פג.) מייתי קרא אחרינא "למען תלך בדרך טובים" שהוא מדברי קבלה ושביק קרא דאשר יעשו"ן שהוא מדברי תורה, וי"ל **דלא מייתי קרא ד"אשר יעשו"ן** אלא במקום שאחרים חייבין והוא **פטור** כמו במראה

דינר דאחרים דבעו למילף חייבים ור' חייא דלא בעי למילף פטור ולפמשה"ד שילם כמו אחרים, וכן בעובדא דרבי ישמעאל דאין ואינו לפי כבודו והוא ועשה לפמשה"ד כמו אחרים, **ובהא דאבוח דשמואל דהדרינהו בתר תריסר ירחי שבת כו"ע** פטורים **לכן לא מייתי קרא חנה**, ו**מ"מ משום לפמשה"ד בעי ליה להאדוריו כיון שאינו מתחסר ממונא**, אבל בלא שות האומנין (סו) בהנהו שקולאי ששברו לו החבית ועשו לו הפסד גדול, **משום לפמשה"ד אין לו להפסיד, לכן מייתי קרא "למען תלך בדרך טובים"**. מבואר שהפס' ד"אשר תעשו"ן נאמר במקום שאחרים חייבים והוא פטור. והיכן דכו"ע פטור, אם לא מחסר ממונא אין בזה פס' אלא למדו מסברא שיש משום לפשה"ד, והיכן שהפסיד כגון שהפועל בפשיעה שבר לו הסחורה יש משום לפנים משורת הדין לשלם לו שכרו דכתבי' "למען תלך בדרך טובים". ומ"מ היכן שמפסיד ממונו מחמת נזק ל חברו וכדו' אין משום לפמשה"ד.

מסקנא דדינא

א' מצוה לעשות לפנים משורת הדין. י"א שיש בזה מצות עשה דינ', וי"א שהיא בכלל מצות ואחבת לרעך כמון ב' דין זה נאמר במקום שאחרים חייבים והוא פטור כגון בהא דמראה דינר לשולחני וטעה שהוא עצמו פטור ואחרים חייבים, ועליו לשלם לפמשה"ד. וכן היכן דכו"ע פטורים, כגון בהשבת אבידה שהתיאשו ממנה הבעלים שיש משום לפשה"ד להחזירה. ואפילו היכן שהפסיד מחמת חברו כגון בפועל ששבר סחורתו בפשיעה (לא במזיד) דיש משום לפמשה"ד לשלם לו שכרו. אולם אם חברו הזיק אותו וכדו' אין בוהיתר לשלמים משום לפנים משורת הדין דחייד קודמים, ואם הוא עשיר ורוצה לוותר לו אין בדבר אלא משום מדה טובה. ג' יש משום לפמשה"ד בהחזרת אבידה אפ"י כבר נתייאשו בעליה כני"ל, על כן אם יודע מעצמו למי שילך האבידה יחזירנו לו, ואם אינו יודע למי שייך האבידה א"צ להכריז לוהודיע אלא אם באו אלו עליו להחזירה לפמשה"ד. והדין כן אף בדבר שאין בו סימן אם יודע בבירור של מי היא. ד' כל זה כשהמוצא את האבידה עשיר, אבל אם הוא עני אין משום לפמשה"ד, וי"א שדוקא כשהמוצא הוא עני ובעל אבידה הוא עשיר. ועשיר בענין זה הוא כל שהיכולת בידו לעשות. ומסתבר דכל שהוא נצרך יותר מחבירו חשיב כעני לעומת חבירו. ה' אבידתו קודמת אפ"י לאבידת אביו, כדדרשינן מ"אפס לא יהיה בך אביו"ן ואעפ"י יש לו לאדם ליכנס לפמשה"ד ולא לדקדק ולומר שלי קודם, אם לא בהפסד מוכח. ו' י"א ש"ד כופים לעשות לפמשה"ד, וי"א לא כופים. ומ"מ לרוב הפוסקים אף למחמירים היינו כופים בדברים. וכל זה היכן שאין מחזיק ממון שיש בו שייכות כל שהיא לחבירו וכדו', אבל היכן שהזכות היא כולה שלו, אלא שיש מעלה להתחשב בחברו לא כפינן, ועל כן המשכיר בית לחבירו, ובתוך הזמן רוצה לבנות אע"פ שיש משום מדת חסידות לאפשר לחברו לבנות (אם הדבר אפשר) מ"מ לא כופים על זה.

ומה שהביא רמיה מהיהא דכתובת, יש מקום לדחות. דשאני התם דאיירי בנותן נכסיו במתנת שכבי מרע, באא אמרינן דמסתמא כוונתו לתת תל"ח כיון דיש מעלה להנותן מנכסיו, משא"כ קרובו דלא מצינו דיש מעלה להנותן מנכסיו. אבל גבי צדקה דדינא הוא דחקרוב קודם, בזה אפשר דדינא הוא להקדים הקרוב לת"ח [ועיי' עוד **בקובץ שיעורים** כתובות אות שין].

ומצינו דנסתפק בדין זה **בנח"א** (סי' קמה סי"ד) וז"ל ת"ח וקרוב או שכן, ציי"ע מי קודם, ואף בדח"ומ"ס סי' קעה מבואר דת"ח קודם, אין ראיא כ"כ, שהרי שם שכן וקרוב שכן קודם, ולענין צדקה הקרוב קודם. ע"כ.

ועיי' עוד **בנחם צבי** (סי' ט) דכתב דמדברי הרמב"ם בפ"ז שכתב בעני שהוא קרוב קודם לכל אדם, משמע פשוט דאף אם האחר הוא ת"ח. והא דאמרינן בב"מ קח: לענין המוכר שדחו דת"ח וקרוב ת"ח קודם, עיי' אין משם ראיא, דהא אמרינן שכן וקרוב שכן קודם, היעלה על הדעת דלענין צדקה שכן קודם לאח. וכן הא דאמרינן בכתובות פה: נכסי לטוביה אטו שני טוביה קרוב ות"ח ת"ח קודם, כבר פרש"י התם טעמו של דבר, ולא מיירי בצדקה לעניים, ואיך שיהיה טעמו של דבר עיי' לאו בענין צדקה קמיייר דהא אמרינן נמי שכן וקרוב שכן קודם, והא ליתא בצדקה, והוא פשוט. ע"כ. וכבר ציין לדבריו **בהנהגות רעק"א** (על סי"א).

אולם בשו"ת **מש"ב דבר** (לנצי"ב זצ"ל - סי' מז) הביא דחיית החכם צבי לראיה מסוגיא דכתובות, וכתב דלעני"ד הוכחה זו במקומה עומדת, דחוינן התם דיש יותר זכות בצדקה לת"ח ממה שזוכין בנתינה לקרוב. וכתב עוד לחדש דאם הת"ח עומד לפנינו בזה אף בעל השמש צדקה מודה דיש להקדימו, דהרי עשה דבדוד התורה עדיף, דמ"ע לכבד את החכם בפניו. וביאר דזה דברי הרמב"ם והמחבר דמשמע מדבריהם דת"ח קודם לאביו, דהיכא דהת"ח לפניו הוא קודם לאביו. ובאמת כבר עמד בנידון זה בשו"ת **מהר"י וויל** (סי' כו - וכן הוא בשו"ת מהר"י ברוגס סי' קצח) דנשאל שנינו צדקה מעניי אותה העיר לצורך ת"ת, וכתב שם בתוך דבריו - ועוד מאן לימא לן דת"ת עדיף לעניי עיר אחרת, דילמא עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת אפ"י תלית'. [וכבר ציין לדבריו בעל **המנחת פיתים** בהגהותיו על השו"ע (סי' רטא)].

ובשו"ת **חת"ס** (לקוטי תשובות ח"ו סי' כז) כתב דנראה דטעמו דמהר"י ברוגס דעניי עירו קודמים ללומדי תורה ממקומי אחרים, דהא הבריתא מפיק עניי קודמין לעניי עירך מהעני עמד משמע עני שעמד, ושוב מפיק מהאי גופיה עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת, ומני"ל הא, וצ"ל דהתורה תליא בעמד כל שעמד טפי בשום קורבה שבעולם קודם למי שאינו עמד, וכן מורה לשון רש"י ד"ה ענייך ד"ה עניי עירך ע"ש.

העולה לדינא - א. היו לפנינו עניים הרבה ואחד מהם קרובו, הקרוב קודם. **ב.** היו לפנינו עניים הרבה שאינם מבני עירו ואחד מהם מבני עירו, בן עירו קודם **ג.** היו לפנינו עניים הרבה ואחד מהם ת"ת, הת"ח קודם. **ד.** אחד מהם קרובו ואחד מהם ת"ת, או אחד מהם בן עירו ואחד מהם ת"ת, נח' הפוסקים איהו מהם קודם. ולמעשה נראה דקרובו ובן עירו קודמין לת"ח.

נכתב ע"י

הרה"ג הרב שמעון פלזלי שליט"א
מו"ץ הקהילה החרדית מעלה אדומים

פניני מוסר

עניי הכנה לשבת (א')

הציפיה לשבת עיי' ההכנות - "ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו שיתדל להכען בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק, ורבה ורב יוסף היו מבקעין עצים... ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר לא אפונם כבודי כי זה הוא כבודו שמכבד השבת". (שו"ע סי' ר"ט סי"א)

- "וזו עיקר מצות יום השש, ההכנה בכדי לקבל למחר את הנוראות והנפלאות של שבת קודש. והלמעשה הוא כפשוטו, וכמפורש בתורה, את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו, לנקות ולצחצח, לבשל ולאפות, פשטידה וחמין, ולקנות מטעמים לרוב, **כל זה להראות השמחה והצפיה אל בואו של השש"ת ביום השבת.**

ולאו דוקא בערב שבת, אלא גם להתכונן בכל ששת הימים שלפני השבת כפי שהיה עושה שמאי הזקן, לזכור הנה באה השבת, לצפות לה, ולבטא שמחתו וצפייתו על ידי שהוא מרבה בהכנות, ודואג ומשתדל שיהא הכל על הצד הטוב ביותר, שכל זה היא צפיה וכיסופים לקרבת השש"ת, **וכפי מידת הרצון והצפיה באה אפי"כ הראות הקדושה במתנה ממנו יתברך"**.

(שבת מלכתא עמי' פה)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"